

KS. WŁODZIMIERZ WOŁYNIEC

MISTERIA CHRZEŚCIJAŃSKIE JAKO PRZEDMIOT TEOLOGII

Język teologiczny zna pojęcie misterium. Pojawia się ono w dokumentach Magisterium, występuje w liturgii, jest używane w przepowiadaniu Kościoła. W dokumentach Soboru Watykańskiego II jest mowa o „misterium Chrystusa, misterium miłości, misterium paschalnym, misterium wiary, misterium zbawienia” lub też o „tajemnicy miłości, tajemnicy odkupienia, tajemnicy Bożej, tajemnicy Chrystusa” itd.¹ Różnorodność i wielość określeń dotyczących „misterium”, czyli w polskim tłumaczeniu „tajemnicy”, domaga się refleksji nad sensem i znaczeniem teologicznym tego pojęcia. Chodzi zatem o określenie, zdefiniowanie i odnalezienie istoty misterium, które jawi się jako przedmiot teologii. W naszej refleksji posługujemy się chętniej terminem łacińskim misterium niż jego polskim odpowiednikiem „tajemnica”. Wydaje się bowiem, że ten pierwszy lepiej oddaje treść, która kryje się pod tym pojęciem.

Teologiczny sens misterium wynika z jego sensu biblijnego. Dlatego zatrzymamy się najpierw nad pojęciem misterium w Piśmie Św., aby określić na tej podstawie jego teologiczną treść. Następnie przyjrzymy się wzajemnej relacji między dwoma pokrewnymi pojęciami, a mianowicie *misterium* i *sacramentum*. W dalszej części omówimy warunki i sposoby poznawania *misterium*. Na koniec porównamy chrześcijańskie misterium z misteriami obecnymi w religiach pogańskich.

¹Zob. *Synopsa tekstów Soboru Watykańskiego II*, opr. T. Bielski, Pallotinum, Poznań – Warszawa 1970, 1351nn.

1. SENS BIBLIJNY

Samo pojęcie *mysterium* pochodzi od greckiego źródłosłowu określającego czynność zamykania, zamknięcia (*myeo*). Dlatego w starożytności pogańskiej oznaczało ono rzeczy usłyszane w czasie religijnych obrzędów, których nie można było opowiedzieć ani przekazać innym².

Greckie słowo *mysterion*, występujące w Piśmie Św., jest tłumaczeniem aramejskiego *raz*, które oznacza także „rzecz tajemną”, ale w nowym teologicznym sensie. Jego odpowiednikiem jest hebrajskie słowo *sod*³. *Mysterion* występuje zarówno w liczbie pojedynczej jako misterium oraz w liczbie mnogiej jako misteria. Jeśli chodzi o Stary Testament, to pojawia się on w późniejszych tekstach okresu helleńskiego, przede wszystkim w Księdze Daniela. Natomiast w Nowym Testamencie *mysterion* występuje przeważnie w liczbie pojedynczej. Tam jednak, gdzie jest mowa o misteriach w liczbie mnogiej (np. 1 Kor 4,1), zachowany jest ten sam sens, co w liczbie pojedynczej⁴.

Na podstawie dodatkowych określeń połączonych z pojęciem *mysterion* oraz na podstawie kontekstu można stwierdzić, że sens biblijny misterium dotyczy jednej transcendentnej rzeczywistości, ujętej w trzech aspektach, a mianowicie jako: *zbawczy zamysł Ojca, tajemnica królestwa Bożego i tajemnica Chrystusa*.

Zbawczy zamysł Ojca

Misterium jako zbawczy zamysł Ojca ukazany jest najpierw w Starym Testamencie, gdzie jest mowa o tajemnicach Bożych, które zostają objawione człowiekowi. Taki sens posiada słowo *sod* w Am 3,7: „Bo Pan Bóg nie uczyni niczego, jeśli nie objawi swego zamiaru [*sod*] sługom swym, prorokom”⁵. Podobnie w Księdze Mądrości jest mowa o tajemnicach, które odnoszą się do Boga, objawiającego swoje zbawcze zamiary: „Oznajmię, czym jest Mądrość i jak się zrodziła, i nie zakryję przed wami tajemnic” (Mdr 6,22). Misterium zostaje tu utożsamione z Mądrością Bożą rozumianą jako nadprzyrodzona, transcendentna rzeczywistość⁶.

W Księdze Daniela misterium oznacza zbawcze plany Boga, które mogą być objawione w snach, widzeniach lub za pośrednictwem aniołów (por. Dn 2; 4; 5; 7; 8; 10 – 12)⁷. Plany te dotyczą bezpośredniej i eschatologicznej przyszłości, o któ-

² Por. R. Penna, *Mistero*, w: NDTB, 984-993, s. 985.

³ Por. B. Rigaux, P. Grelot, *Tajemnica*, w: STB, s. 978-982, 978.

⁴ Por. *Listy do Koryntian. Wstęp-Przekład z oryginału-Komentarz*, opr. E. Dąbrowski w: *Pismo Święte Nowego Testamentu w 12 tomach*, t. VII, red. E. Dąbrowski, Pallotinum, Poznań 1965, s. 173.

⁵ Por. B. Rigaux, P. Grelot, *Tajemnica...*, art. cyt., s. 978.

⁶ Por. B. Rigaux, P. Grelot, *Tajemnica...*, art. cyt., s. 979.

⁷ Tamże, s. 978.

rej decyduje jedynie Bóg. Misterium wymyka się więc ludzkiemu panowaniu i może być objawione tylko przez Boga. Doświadcza tego Daniel, który otrzymuje objawienie w nocnym widzeniu (por. Dn 2,19nn) i dzięki temu potrafi wyjaśnić znaczenie snu króla: „Tajemnicy, o którą król pyta, nie zdołają wyjawić ani mędrcy, ani wykładacze snów, ani wróżbici, ani astrologowie. Jest jednak Bóg w niebie, który odsłania tajemnice, i On oznajmia królowi Nabuchodonozorowi, co nastąpi przy końcu dni” (Dn 2,27-28)⁸.

W podobnym sensie rozumie misterium św. Paweł, kiedy pisze o „misterium mądrości Bożej” (por. 1 Kor 2,7), „misterium Boga” (por. 1 Kor 4,1; Kol 2,2) oraz o „misterium woli Boga i Ojca Pana naszego Jezusa Chrystusa” (por. Ef 1,9). Określenia te oznaczają plan lub zamysł Ojca wobec stworzenia. Plan ten jest wyrazem zbawczej woli Ojca, który „oznajmił nam tajemnicę (*mysterion*) swej woli, według swojego postanowienia” (Ef 1,9). W doksologii Listu do Rzymian jest mowa o „objawionej tajemnicy (*mysterion*) dla dawnych wieków ukrytej, teraz jednak ujawnionej, a przez pisma prorockie na rozkaz odwiecznego Boga wszystkim narodom obwieszczonej” (Rz 16,25-26). Podobnie też w Liście do Kolosan misterium oznacza „tajemnicę ukrytą od wieków i pokoleń, która teraz została objawiona Jego świętym” (Kol 1, 26).

Określenie „tajemnica mądrości Bożej”, którego używa św. Paweł w 1Kor 2,6-7, jest zaczerpnięte z języka misteriów helleńskich: „*A jednak głosimy mądrość między doskonałymi, ale nie mądrość tego świata ani władców tego świata, zresztą przemijających. Lecz głosimy tajemnicę (*mysterion*) mądrości Bożej, mądrość ukrytą, tę, którą Bóg przed wiekami przeznaczył ku chwale naszej, tę, której nie pojął żaden z władców tego świata; gdyby ją bowiem pojęli, nie ukrzyżowaliby Pana chwały*” (1 Kor 2,7-8)⁹.

Misterium jako zbawczy zamysł Ojca nie określa w pełni wewnętrznego Boskiego życia Trójcy Osób ani Jej natury, lecz odnosi się do Boskiej zbawczej woli, która wypełnia się w Jezusie Chrystusie¹⁰. Dlatego św. Paweł pisze, że nie głosi samego misterium Boga, lecz to, co dokonało się w Jezusie Chrystusie: „Tak też i ja, przyszedłszy do was, bracia, nie przybyłem, aby błyszczać słowem i mądrością głosić wam świadectwo (*mysterion*) Boże. Postanowiłem bowiem, będąc wśród

⁸ Pojęcie misterium w takim starotestamentowym sensie występuje też w literaturze qumrańskiej; por. E. Dąbrowski, *Pojęcie „misterium” u św. Pawła w świetle literatury qumrańskiej*, w: *Listy do Koryntian. Wstęp-Przekład z oryginału-Komentarz*, red. E. Dąbrowski, Pallotinum, Poznań 1965, ss. 345-352, 346-347.

⁹ Por. E. Dąbrowski, *Pojęcie „misterium” u św. Pawła...*, art. cyt., s. 350.

¹⁰ Por. R. Penna, *Mistero...*, art. cyt., 989. Warto zwrócić uwagę, że o misterium Chrystusa jako realizacji zbawczego planu Boga mówią dokumenty Soboru Watykańskiego II; np. w *Dekrecie o posłudze i życiu kapłanów* (DK 22).

was, nie znać niczego więcej, jak tylko Jezusa Chrystusa, i to ukrzyżowanego” (1 Kor 2,1-2). Urzeczywistnieniem zbawczego zamysłu Ojca jest zatem cierpienie i śmierć wcielonego Syna Bożego. W krzyżu Chrystusa ukazuje się tajemnica mądrości Bożej¹¹.

Misterium jako zbawczy zamysł Ojca ma nadprzyrodzony, a zarazem historyczny i dynamiczny charakter¹². Pochodzi ono od Boga, to znaczy, ma swoje źródło w Boskiej woli Ojca, ale zostaje objawione w czasie i urzeczywistnia się w historii, zgodnie z Bożą pedagogią. Istotnymi etapami objawienia i urzeczywistnienia misterium są: Wcielenie Syna Bożego, czas Kościoła oraz eschatologiczne wypełnienie całej historii. O „dokonaniu się misterium Boga” w czasach ostatecznych mówi Apokalipsa (por. Ap 10,7). Dokonane misterium jest opisane w obrazach „nowego nieba i nowej ziemi” oraz „Miasta Świętego – Nowego Jeruzalem” (por. Ap 21). Misterium oznacza więc Boży zamysł zbawienia, obejmujący cały kosmos i historię¹³. Poznanie misterium dokonuje się wyłącznie poprzez nadprzyrodzone objawienie Boże i oznacza poznanie zbawczego zamysłu Ojca.

Tajemnica Chrystusa

W listach więziennych (List do Efezjan i Kolosan) precyzuje św. Paweł pojęcie misterium w sensie chrystologicznym i eklezjologicznym. Apostoł nie mówi już o „tajemnicy mądrości Boga”, ale o „tajemnicy Chrystusa” (por. Ef 3,4; Kol 4,3-4) i „tajemnicy Ewangelii” (por. Ef 6,19)¹⁴. Zbawczy zamysł Ojca jest bowiem w pełni objawiony i urzeczywistniony w osobie wcielonego Syna Bożego. Poznanie tej prawdy stanowi dla św. Pawła „zrozumienie tajemnicy (*mysterion*) Chrystusa” (por. Ef 3,4). W Liście do Kolosan zachęca on chrześcijan do modlitwy o zrozumienie misterium Chrystusa: „Módlcie się jednocześnie i za nas, aby Bóg otworzył nam podwoje dla słowa, dla wypowiedzenia tajemnicy (*mysterion*) – Chrystusa, za co jestem do tej pory więźniem, abym ją obwieścił tak, jak winienem ją wypowiedzieć” (Kol 4,3-4).

Misterium chrześcijańskie ma zatem nie tylko charakter chrystocentryczny, lecz ze swej istoty jest chrystocentryczne, to znaczy jest osobą Syna Bożego, który stał się człowiekiem. Inaczej mówiąc, Jezus Chrystus nie tylko objawia misterium Ojca, lecz sam w osobie jest objawionym Misterium¹⁵.

¹¹ Por. B. Rigaux, P. Grelot, *Tajemnica...*, art. cyt., s. 982.

¹² Por. R. Penna, *Mistero...*, art. cyt., s. 989.

¹³ Por. R. Penna, *Mistero...*, art. cyt., s. 993; por. B. Rigaux, P. Grelot, *Tajemnica...* art. cyt., 980. 982.

¹⁴ Por. E. Dąbrowski, *Pojęcie „misterium” u św. Pawła w świetle literatury qumrańskiej*, dz. cyt., s. 350.

¹⁵ Por. R. Penna, *Mistero...*, art. cyt., s. 991.

Na podstawie listów więziennych można zauważyć, że tajemnica Chrystusa urzeczywistnia się w Kościele, który jest Jego ciałem (por. Ef 3)¹⁶. Misterium Chrystusa ma eklezjalny charakter, ponieważ Chrystus jednoczy się z Kościołem, tak jak żona jednoczy się z mężem we wspólnym darze z siebie (por. Ef 2,11-3,13 i Ef 5,21-33)¹⁷.

Istotą misterium Chrystusa jest tajemnica Jezusa Ukrzyżowanego. Tak rozumiane misterium stanowi główny temat przepowiadania św. Pawła: „My głosimy Chrystusa ukrzyżowanego, który jest zgorszeniem dla Żydów, a głupstwem dla pogan, dla tych zaś, którzy są powołani [...] mocą Bożą i mądrością Bożą” (1Kor 1,23-24; por. 2,2).

Misterium Chrystusa zawiera też w sobie tajemnicę Jezusa Pantokratora. Takie znaczenie misterium jest ukazane w Ef 1, 9-10, w którym objawienie tajemnicy oznacza „zjednoczenie wszystkiego na nowo w Chrystusie jako Głowie”¹⁸.

Tajemnica królestwa Bożego

Trzecim aspektem misterium w sensie biblijnym stanowi tajemnica królestwa Bożego. Otóż w Ewangeliach synoptycznych pojawia się pojęcie *mysterion* jeden jedyny raz i to właśnie jako *tajemnica królestwa Bożego* (por. Mk 4,11; Mt 13,11; Łk 8,10).

Misterium jest tu powiązane z centralnym tematem przepowiadania i działalności Jezusa, o którym pisze św. Marek: „Gdy Jan został uwięziony, Jezus przyszedł do Galilei i głosił Ewangelię Bożą. Mówił: »Czas się wypełnił i bliskie jest królestwo Boże« ” (Mk 1,14-15). Oznacza to, że wszystkie słowa i czyny Jezusa są objawieniem oraz urzeczywistnieniem królestwa Bożego, które zostaje określone jako misterium (*mysterion*). Dlatego do swoich uczniów, którzy są świadkami Jego działalności, mówi Jezus: „Wam dana jest tajemnica (*mysterion*) królestwa Bożego, dla tych zaś, którzy są poza wami, wszystko dzieje się w przypowieściach” (Mk 4,11; por. Mt 13,11; Łk 8,10).

Misterium królestwa Bożego pochodzi od Ojca i zostaje objawione ludziom przez Syna w Duchu Świętym. Wskazują na to słowa Jezusa: „Wysławiam Cię, Ojcze, Panie nieba i ziemi, że zakryłeś te rzeczy przed mądrymi i roztroprnymi, a objawiłeś je prostaczkom. Tak, Ojcze, gdyż takie było Twoje upodobanie. Wszystko przekazał Mi Ojciec mój. Nikt też nie zna Syna, tylko Ojciec, ani Ojca nikt nie zna, tylko Syn i ten, komu Syn zechce objawić” (Mt 11,25-27; por. Łk 10,21-22). Z tych słów wynika, że poznanie misterium polega na poznaniu wcielonego Syna Boże-

¹⁶ Por. B. Rigaux, P. Grelot, *Tajemnica...*, art. cyt., s. 981.

¹⁷ Por. R. Penna, *Mistero...*, art. cyt., s. 992.

¹⁸ Tamże, s. 991.

go, ponieważ królestwo Boże utożsamia się z wydarzeniem i osobą Jezusa Chrystusa. Dlatego po Wielkanocy Apostołowie nie mówią już o królestwie Bożym, lecz głoszą Jezusa Chrystusa ukrzyżowanego i zmartwychwstałego (por. 1 Kor 1,23)¹⁹

2. SENS TEOLOGICZNY

Przy omówieniu teologicznego sensu misterium rozważymy najpierw jego istotę, która jawi się jako zbawcze dzieło Jezusa Chrystusa uobecniające się w świecie. Następnie przyjrzymy się wewnętrznej strukturze misterium.

Zbawcze dzieło Chrystusa

Z biblijnego sensu misterium można wyprowadzić wniosek, że istotą chrześcijańskiego misterium jest zbawcze dzieło Chrystusa w jego nadprzyrodzonym, historycznym i transcendentnym wymiarze. Tak rozumieją je Ojcowie i pisarze Kościoła, począwszy od św. Ignacego oraz chrześcijańskiego dzieła *Didache*. U Klemensa Aleksandryjskiego oznacza ono czyny zbawcze Chrystusa, a dla Orygena jest kluczowym pojęciem określającym całą historię zbawienia. Historia ta rozpoczyna się w Starym Testamencie, w którym Bóg działa poprzez starotestamentowe symbole i figury, następnie urzeczywistnia się w historycznej działalności Jezusa oraz dopełnia w słowie i liturgii Kościoła aż do eschatologicznej pełni²⁰. Podobnie ujmuje to zagadnienie św. Grzegorz z Nisy, dla którego misterium stanowi dzieło zbawcze Chrystusa obecne już w Starym Testamencie, a następnie w ziemskim życiu Jezusa oraz w Kościele i wierzących²¹.

Misterium w teologicznym sensie tworzą zatem wszystkie wydarzenia ziemskiego i chwalebego życia Jezusa, które najpierw zostały zapowiedziane i zawarte w figurach oraz wydarzeniach starotestamentowych, a od momentu Wcielenia stały się rzeczywistościami i dopełnionymi prawdami. Dlatego o wszystkich misteriach Starego i Nowego Testamentu można powiedzieć, że są misteriami Chrystusa. Wynikają one bowiem z godności i tajemnicy Boskiej osoby Syna. Tak interpretują biblijne słowa i wydarzenia Ojcowie Kościoła oraz teologowie średniowiecza, szukając ich duchowego, pełnego sensu. Wynika stąd wniosek, że misteria Chrystusa nie są tylko przykładami, lecz tajemnicami naszego zbawienia, czyli pełnią zbawczą funkcję²².

¹⁹ Por. R. Cantalamessa, *Słowo i życie. Refleksje o słowie Bożym na niedziele i święta. Rok C. Królestwo Boże*, tłum. G. Niedźwiedź, Wydawnictwo św. Antoniego, Wrocław 1997, s. 325. Autor pisze, że od chwili Zmartwychwstania „Boża sprawa z ludźmi nazywa się Jezus Chrystus” (tamże).

²⁰ Por. B. Neunheuser, *Mysterium in der christlichen Tradition*, w: LTK, t. VII, kol. 729.

²¹ Tamże.

²² Por. K. Rahner, *Mysterien des Lebens Jesu*, w: LTK, t. VII, kol. 721.

W taki sposób interpretuje misterium *Katechizm Kościoła katolickiego*, kiedy mówi o „wzajemnych związkach i spójności dogmatów, które można odnaleźć w całości Objawienia misterium Chrystusa” (zob. KKK 90). Ponadto, przy omawianiu prawdy o Jezusie Chrystusie, Synu Bożym Jednorodzonym, rozważa misteria Chrystusa, Jego dziecięctwa, ukrytego i publicznego życia²³.

Wewnętrzna wymiana życia

W teologicznym sensie misterium nie jest jedynie zewnętrznym i obiektywnym wydarzeniem zbawczym. Trzeba zauważyć, że prowadzi ono do wymiany życia i przeznaczenia pomiędzy Chrystusem a człowiekiem szukającym zbawienia. Jest to wewnętrzny wymiar misterium. Historyczne wydarzenie zbawcze jest równocześnie wydarzeniem eschatologicznym, to znaczy, staje się obecne w teraźniejszości. Raz dokonane w czasie, przekracza czasowość i dopełnia czas²⁴. Dzięki temu, misterium jest dostępne dla wszystkich ludzi, żyjących w różnym czasie.

Specyfiką misterium jest to, że nie należy ono jedynie do sfery poznawczej człowieka. W swoim wewnętrznym wymiarze odnosi się ono do całej duchowej istoty człowieka²⁵. Ponieważ Nosicielem wydarzenia zbawczego w misterium jest historyczny i jednocześnie duchowy Chrystus, żyjący w swoim Kościele²⁶, dlatego powinniśmy mówić nie tyle o poznaniu misterium, co raczej o spotkaniu z misterium.

Można zatem powiedzieć, że misterium polega na spotkaniu z samoudzielającym się człowiekowi w Jezusie Chrystusie Trójjedynym Bogiem, Źródłem nadprzyrodzonego życia. Dzięki temu misterium jest nie tylko umysłowym poznaniem tajemnicy Boga, lecz przede wszystkim osobowym zjednoczeniem stworzenia z objawiającym się Bogiem. Zjednoczenie to dokonuje się nie na płaszczyźnie natury, lecz łaski. Dlatego misterium chrześcijańskie ma charakter nadprzyrodzony.

Przedmiotem misterium są w pierwszym rzędzie tajemnice Trójcy Świętej, Wcielenia i łaski. W istocie tworzą one organiczną jedność²⁷. Spotkanie z misterium Trójcy, Wcielenia i łaski dokonuje się w Kościele, w którym żyje duchowy Chrystus i jest obecny w nim przede wszystkim pod sakramentalnymi znakami.

²³ Katechizm stwierdza najpierw, że całe życie Chrystusa jest misterium (KKK, 514nn), a następnie omawia misteria dziecięctwa i ukrytego życia Jezusa (KKK, 522-534) oraz misteria publicznego życia Jezusa (KKK, 535-570).

²⁴ Por. V. Warnach, *Mysterientheologie*, w: LTK, t. VII, kol. 725.

²⁵ Por. K. Rahner, *Geheimnis*, w: LTK, t. IV, kol. 593-597, 593-594.

²⁶ Por. V. Warnach, *Mysterientheologie...*, art. cyt., s. 726.

²⁷ Por. K. Rahner, *Geheimnis...*, art. cyt., s. 596.

3. MISTERIUM I SACRAMENTUM

Przy omawianiu teologicznego pojęcia *mysterium* należy wziąć pod uwagę jego relację do pojęcia *sacramentum*. Pojęcia te, pierwotnie różne, stają się synonimami u św. Augustyna i św. Leona Wielkiego. Św. Augustyn odnosi *mysterium* do Ciała Chrystusa i Jego członków, które stanowią z Nim „święte *mysterium*”. Przede wszystkim staje się ono obecne w sakramencie Eucharystii pod postaciami chleba i wina²⁸. U św. Leona natomiast oznaczają one zbawcze czyny Jezusa oraz ich celebrację w liturgii Kościoła²⁹. W ten sposób *mysterium* poprzez swoje zbliżenie do *sacramentum* nabiera liturgicznego znaczenia jako celebracja tajemnicy obecności i działania Chrystusa w liturgii Kościoła. Oznacza to, że doświadczenie i poznanie *mysterium* dokonuje się podczas sprawowania liturgii.

Z czasem jednak znaczenia obu pojęć różnicują się. *Mysterium* oznacza bardziej prawdę objawioną, podczas gdy *sacramentum* zachowuje swój liturgiczny sens. Oba określenia spotykają się razem jedynie przy teologicznej refleksji nad tajemnicą Eucharystii. Eucharystia pozostaje *mysterium* i *sacramentum*.

Ostatecznie *mysterium* i *sacramentum* wskazują na dwa sposoby obecności zbawczego wydarzenia Chrystusa. *Mysterium* mówi o Jego historycznej i eschatologicznej obecności, natomiast *sacramentum* podkreśla obecność Chrystusa w liturgii pod znakami sakramentalnymi. Trzeba jednak zauważyć, że oba sposoby wynikają z wewnętrznej struktury *mysterium*, które jest wydarzeniem obiektywnym, ale równocześnie wewnętrznym i zasłoniętym w znakach³⁰.

4. WARUNKI I SPOSOBY POZNANIA MISTERIUM

Przede wszystkim należy podkreślić, że w każdym człowieku istnieje zdolność spotkania z *mysterium* dzięki temu, że jest on istotą duchową. Duch ludzki jest bowiem otwarty na nieskończoność oraz na to, co jest transcendentne i niepojęte. Za K. Rahnerem możemy nazywać taką możliwość „nadprzyrodzonym egzystencjałem”³¹.

Sama zdolność ludzkiego ducha nie wystarcza jednak do spotkania z *mysterium*. Konieczna jest wiara. Tylko w jej świetle człowiek może poznać i doświadczyć samoudzielającego się Trójjedynego Boga. Ekumeniczne Sobory w Orange i Watykański I mówią o nadprzyrodzonej wierze, która nie jest tylko ludzkim prze-

²⁸ Św. Augustyn, *Discorsi*, s. 272, w: *La teologia dei Padri. Testi dei padri latini, greci orientali, scelti e ordinati per temi*, wyd. 2, opr. G. Mura, t. IV, Città Nuova Editrice, Roma 1982, s. 175.

²⁹ Por. B. Neunheuser, *Mysterium in der christlichen Tradition...*, art. cyt., s. 730.

³⁰ Por. V. Warnach, *Mysterientheologie...*, art. cyt., s. 725.

³¹ Por. K. Rahner, *Geheimnis...*, art. cyt., s. 594; D. Oko, *Łaska i wolność. Łaska w Biblii, nauczaniu Kościoła i teologii współczesnej*, Wydawnictwo WAM, Kraków 1997, s. 185nn.

konaniem, lecz przede wszystkim działaniem Ducha Świętego, który „wszystkim udziela radości w przyjęciu i zawierzeniu prawdzie” (DZ, 377.3010)³². O konieczności wiary, dzięki której misterium jest uchwytnie, mówi także św. Tomasz³³.

Na konieczność nadprzyrodzonej wiary w poznawaniu misterium wskazują Pawłowe określenia: „misterium wiary” (por. 1 Tm 3,9) i „misterium pobożności” (por. 1 Tm 3,16). Oznaczają one Boży plan zbawienia i wskazują na jego nadprzyrodzony wymiar. „Misterium wiary” i „misterium pobożności” są synonimami. Ukazują one misterium chrześcijańskie w aspekcie przedmiotowym jako zespół nadprzyrodzonych prawd. Z tekstów św. Pawła wynika, że odnoszą się one do zbawczych czynów Chrystusa, dokonują się i realizują etapami od momentu Wcieleńia Syna Bożego aż po chwalebne Jego odejście z tego świata: „A bez wątpienia wielka jest tajemnica pobożności. Ten, który objawił się w ciele, usprawiedliwiony został w Duchu, ukazał się aniołom, ogłoszony został poganom, znalazł wiare w świecie, wzięty został w chwale” (1Tm 3,16)³⁴.

Jeśli chodzi o poznawanie misterium, to z dokumentów Kościoła wynika, że istnieją dwa sposoby. Pierwszym jest analogia. Sobór Watykański I mówi, że „rozum oświecony wiarą [...] otrzymuje z daru Bożego jakieś zrozumienie tajemnic [...] dzięki analogii z rzeczami, które poznaje w sposób naturalny” (DZ, 3016). Drugim sposobem jest poznawanie dzięki wzajemnym powiązaniom misteriów między sobą (*nexus mysteriorum*) i z celem ostatecznym człowieka (DZ, 3016)³⁵.

Przed wszystkim poznawanie misteriów chrześcijańskich opiera się jednak na duchowej interpretacji Pisma Świętego, znanej już od starożytności. Współczesna krytyczno-literacka egzegeza skupia się na dosłownym sensie tekstu natchnionego, posługując się metodami stosowanymi przy badaniu każdego tekstu literackiego. Tymczasem egzegeza duchowa polega na odnajdywaniu, obok sensu dosłownego, także sensu duchowego³⁶. W rzeczywistościach i wydarzeniach Pisma Św. dostrzega ona znaki innych rzeczywistości. Według starożytnej tradycji, istnieją: sens alegoryczny, moralny i anagogiczny. Sens alegoryczny polega na odniesieniu biblijnych wydarzeń do Chrystusa i poznaniu ich znaczenia w Chrystusie jako Głowie Kościoła. Sens moralny wskazuje na postępowanie, wynikają-

³² Zob. BF I, 50.

³³ Por. B. Neunheuser, *Mysterium in der christlichen Tradition...*, art. cyt., s. 730.

³⁴ Por. *Listy do Tesaloniczan i pasterskie. Wstęp – Przekład z oryginału-Komentarz*, opr. J. Stępień, w: *Pismo Święte Nowego Testamentu w 12 tomach*, t. IX, red. E. Dąbrowski, F. Gryglewicz, Pallotinum, Poznań – Warszawa 1979, s. 345-349.

³⁵ Por. BF I, 61; K. Rahner, *Geheimnis...*, art. cyt., s. 596.

³⁶ Por. M. Simonetti, *Między dosłownością a alegorią*, tłum. T. Skibiński, WAM, Kraków 2000, szczególnie s. 261-297.

ce z tekstu natchnionego, a sens anagogiczny ukazuje wydarzenia biblijne w ich odniesieniu do niebieskiej Ojczyzny (por. KKK, 117)³⁷.

5. POGAŃSKIE MISTERIA A MISTERIUM CHRZEŚCIJAŃSKIE

Misteria występujące w religiach pogańskich różnią się z istoty od misterium chrześcijańskiego, chociaż istnieją w nich podobieństwa językowe. Nie można jednak mówić o zależności chrześcijańskiego misterium od misteriów pogańskich³⁸.

Religiami misteriów nazywa się przede wszystkim religie hellenistyczne, ponieważ istotną rolę odgrywały w nich rytuały misteryjne³⁹. U swoich początków antyczne misteria wywodziły się z neolitycznych kultów rolniczych. Celem misteryjnych obrzędów było zapewnienie dobrych zbiorów ziarna⁴⁰. Trzeba przy tym zauważyć, że samo pojęcie *misterium* w najstarszych tekstach występuje w kontekście obrzędów związanych z kultem płodności, który rozwinięty był w starożytnym świecie greckim i orientalnym. Tajemne obrzędy związane były z kultem pary bóstw, w którym zawarta była symbolika obumierającej i odradzającej się na nowo przyrody⁴¹.

Greckie i orientalne misteria rozprzestrzeniły się w hellenizmie. W II wieku są powszechnie znane w Imperium Rzymskim⁴². Przyczyną rozprzestrzeniania się misteriów i wypierania religii starożytnego Rzymu był prawdopodobnie fakt, że zawierały one eschatologiczną nadzieję na życie po śmierci. Oczekiwanie na nowe, odradzające się życie po śmierci zawiera się właśnie w naturalistyczno-symbolicznej akcji kultowej misteriów⁴³. Trzeba jednak dodać, że w pogańskich misteriach odrodzenie się do nowego życia, jak również inne rzeczywistości duchowe, dokonują się poza czasem i nigdy nie mają związku z teraźniejszością. Dlatego różnią się od misterium chrześcijańskiego, w którym oczekiwanie na życie wieczne wią-

³⁷ Katechizm przytacza też średniowieczny dwuwiersz, który streszcza znaczenie czterech sensów:

*Littera gesta docet, quid credas allegoria,
Moralis quid agas, quo tendas anagogia.*

Sens dosłowny przekazuje wydarzenia, alegoria prowadzi do wiary, Sens moralny mówi, co należy czynić, anagogia – dokąd dążyć”: KKK, 118.

³⁸ Por. K. Prümm, *Mysterien*, w: LTK, t. VII, kol. 720.

³⁹ Por. E. Dąbrowski, *Św. Paweł a religia misteriów. Appendices seu excursus*, w: *Listy do Koryntian. Wstęp – Przekład z oryginału – Komentarz*, opr. E. Dąbrowski, Pallotinum, Poznań 1965, s. 334.

⁴⁰ Tamże, s. 339.

⁴¹ Por. K. Prümm, *Mysterien...*, art. cyt., s. 717-718.

⁴² Por. E. Dąbrowski, *Pojęcie „misterium” u św. Pawła...*, art. cyt., 345.

⁴³ Por. K. Prümm, *Mysterien...*, art. cyt., s. 720.

że się ściśle ze zmartwychwstaniem Jezusa Chrystusa, które jest wydarzeniem dokonany w historii⁴⁴. Natomiast wypełnienie się misterium chrześcijańskiego dokona się istotnie poza historią. Natura chrześcijańskiego misterium jest bowiem transcendentna, na co wskazują biblijne określenia „głębokości bogactw, mądrości i wiedzy Boga” (por. Rz 11,33)⁴⁵.

Rytuał misteriów w religiach pogańskich zmieniał się. Zawsze jednak zawierały się w nich rytury wprowadzające, do których należały obmycia rytualne, posty, ofiary. Istotnym elementem było wtajemniczenie, obejmujące patrzenie na przedmioty kultowe oraz zachowania i gesty misteryjne. Gestom towarzyszyło słowne wyjaśnienie. Wszystkie czynności zmierzały do celu, którym był przede wszystkim osobowy, bezpośredni kontakt z bóstwem poprzez wtajemniczenie. Świadomość kontaktu z bóstwem była pogłębianą przez efekty światła i dźwięki, bazując na uczuciowej sferze i fantazji⁴⁶.

Misteria pogańskie były jedną z wielu epifanii bóstwa, podczas gdy misterium chrześcijańskie jest rozumiane jako jednorazowa, nieodwołalna i ostateczna interwencja Boga w dzieje ludzkości⁴⁷. Dlatego rozpoczyna się ono w Starym Testamencie i dopełnia w Nowym.

O istnieniu pogańskich tajemnych misteriach wspomina Księga Mądrości. Według natchnionego autora polegają one na „dzieciobójczych obrzędach”, dlatego stanowią „wielkie zło” (por. Mdr 14,15. 22nn)⁴⁸.

Św. Paweł korzysta z języka misteriów helleńskich. Szczególnie jest to widoczne w 1 Kor 2,6-7, gdzie łączy on pojęcie misterium z pojęciem „doskonałych”: „A jednak głosimy mądrość między doskonałymi, ale nie mądrość tego świata ani władców tego świata, zresztą przemijających. Lecz głosimy tajemnicę mądrości Bożej, mądrość ukrytą, tę, którą Bóg przed wiekami przeznaczył ku chwale naszej [...]” Misterium mądrości Bożej oznacza tu chrześcijańską naukę o odkupieniu, która przekracza oczekiwania zawarte w greckich i orientalnych misteriach⁴⁹

Św. Paweł nazywa pogańskie misteria „bezowocnymi czynami ciemności”, w porównaniu ze światłością obecną w misterium chrześcijańskim, które objawia się w śmierci i zmartwychwstaniu Chrystusa (por. Ef 5,6-12). Obrzędy misteryjne są ciemnością, ponieważ dokonują się „po kryjomu”, natomiast misterium chrześcijańskie jest światłością, gdyż wszystko staje się w nim jawne: „O tym bowiem, co

⁴⁴ Por. E. Dąbrowski, *Św. Paweł a religia misteriów...*, art. cyt., s. 337.

⁴⁵ Por. R. Penna, *Mistero...*, art. cyt., s. 992.

⁴⁶ Por. K. Prümm, *Mysterien...*, art. cyt., s. 719-720. Tajemny kult był dostępny tylko ludziom poświęconym; tamże, s. 717.

⁴⁷ Por. E. Dąbrowski, *Św. Paweł a religia misteriów...*, art. cyt., s. 334.

⁴⁸ Por. B. Rigaux, P. Grelot, *Tajemnica...*, art. cyt., s. 979.

⁴⁹ Por. E. Dąbrowski, *Św. Paweł a religia misteriów...*, art. cyt., s. 340-343.

się u nich dzieje po kryjomu, wstyd nawet mówić. Natomiast wszystkie te rzeczy piętnowane stają się jawne dzięki światłu, bo wszystko, co staje się jawne, jest światłem. Dlatego się mówi: »Zbudź się, o śpiący, i powstań z martwych, a zajaśnieje ci Chrystus« (Ef 5,12-14)⁵⁰.

ZAKOŃCZENIE

Pojęcie misterium wydaje się najbardziej adekwatne do ukazania teologii we wszystkich jej aspektach i wewnętrznej strukturze. Teologia bowiem powinna być interpretacją źródła Objawienia, wiernym przekazywaniem i wyjaśnianiem poszczególnych prawd Objawienia, dostrzeganiem obecności tych prawd w liturgii i życiu Kościoła oraz szukaniem rozwiązywania problemów ludzkich w świetle Objawienia w zmiennych warunkach życia człowieka⁵¹. Szczególnie ważne jest dostrzeżenie liturgicznego i egzystencjalnego aspektu teologii, dzięki którym pozostaje ona nie tylko umysłową, naukową refleksją, ale także spotkaniem z żywym, objawiającym się Bogiem, staje się teologią żywą. Tak rozumiana teologia ma ścisły związek z liturgią i zbawieniem człowieka. Dlatego w *Dekrecie o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele* Ojcowie soborowi mówią o „całości tajemnicy Chrystusowej”, czyli prawd, których nieznanomość jest nieznanomością Chrystusa. Poznawanie tych prawd polega także na oddawaniu Bogu czci, co prowadzi do osiągnięcia wiecznej szczęśliwości (por. DB, 12)⁵².

A zatem teologia misterium łączy w sobie i uwypukla wszystkie istotne elementy teologicznego poznania. Misteria chrześcijańskie, o ile staną się przedmiotem teologii, prowadzą ją poprzez rozumową refleksję do osobistego doświadczenia Boga w liturgii, w której misterium się uobecnia, oraz do nowego, nadprzyrodzonego życia. Spotkanie z misterium chrześcijańskim prowadzi bowiem do wewnętrznej wymiany życia między Chrystusem a otwierającym się na misterium człowiekiem.

Zusammenfassung

Im Artikel „Die christliche Mysterien in der Theologie“ geht es darum, den Sinn und die Bedeutung der Mysterien zu bestimmen und klären. Im biblischen Sinn weist das Begriff *mysterion* auf eine Wirklichkeit hin, die als *gnädiger Ratschluß Vaters, Geheim-*

⁵⁰ Tamże, 335.

⁵¹ Por. A. Zuberbier, *Teologia*, w: *Słownik teologiczny*, red. A. Zuberbier, Księgarnia św. Jacka, Katowice 1998, s. 588-589.

⁵² *Integrum Christi mysterium ipsis proponant, illas nempe veritates quarum ignorantia, Christi ignorantia est, itemque viam quae divinitus revelata est ad glorificationem Dei atque eo ipso ad beatitudinem aeternam consequendam: Dekret Christus Dominus, 12.*

nis Christi und *Geheimnis des Gottes Reiches* zu sehen ist. Das Mysterium als *gnädiger Ratschluß* des Heiles muß geoffenbart werden. Die Weißheit Gottes ist in ihm zu sehen, die, letzten Endes, im Kreuz Christi offenkundig wird.

Im Geheimnis Christi wird der gnädige Ratschluß Vaters verwirklicht und vollendet. Das Mysterium wird in Christus zu der Person des Menschgewordenen Sohn Gottes. In jedem Wort und Tat Jesu wird das Mysterium kundig.

Das Geheimnis des Gottes Reiches ist in Wirklichkeit mit dem Geheimnis Christi identisch. Wo Christus anwesend ist, ist das Reich Gottes da.

Das Wesen der Mysterien besteht im Wort und Tat Jesu Christi, und zwar im Alten und Neuen Testament. Vor der Inkarnation wurde das Mysterium in der Figur und im Symbol verborgen. Nach der Inkarnation wird es zur Wirklichkeit und Wahrheit. Es gibt also nur die Mysterien Christi, sonst keine.

Die christliche Mysterien bestehen auch in der Begegnung mit dem Dreieinigen Gott, der sein göttliches Leben dem Menschen schenkt. Die Mysterientheologie haben also mit der Liturgie viel zu tun. Die theologische Reflexion wird im Sakrament ergänzt. *Mysterium et sacramentum* gehen immer zusammen und bilden die essentielle Einheit.

Die Erkenntnis der Mysterien ist für alle Menschen möglich, weil jeder Mensch ein geistliches Wesen ist, das für ein übernatürliches Geheimnis offen ist. Die Notwendigkeit des Glaubens muß aber in Betracht genommen werden. Die christliche Mysterien können durch die Analogie (*per analogiam*) erkannt werden mit dem, was der menschliche Verunft auf natürliche Weise erkennen kann und aufgrund des Zusammenhanges der Geheimnisse selbst untereinander und mit dem letzten Zweck des Menschen (Vaticanum I).

Die Mysterientheologie wird durch die geistliche Exegese, die den geistigen Sinn im biblischen Text sucht, unterstützt.

Die christliche Mysterien haben mit den heidnischen Mysterien nicht zu tun. Die letzten sind mit den heidnischen Religionen verbunden und sie stammen aus den Agrar und Fruchtbarkeitkulten her, während die christliche Mysterien sind ganz und gar mit der Person Jesu Christi vereint.